

УДК 329.1/.6

Боєва С. С.

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Інститут соціальних наук, кафедра політології

к. 35, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

тел.: 0632296000; e-mail: boeva83@inbox.ru

«ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ» ТА «ЄВРОМАЙДАН»: КРОК НАЗАД ЧИ ВПЕРЕД ДО ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ?

В статті порівнюються дві політичні події, що призвели до соціально-політичних та економічних змін в Україні. Непарламентські структури та акції непокори розглядаються як провісники змін в політичній системі суспільства та фактор ротації влади. Автор статті аналізує наслідки масових протестів, їх вплив на політичний процес в країні.

Ключові слова: політичні еліти, демократизація, непарламентські сили, акції протесту.

Політична ситуація в Україні на даний час є однією з головних тем для дискусій у міжнародному співтоваристві. Масовий протест у Києві в 2013–2014 рр. сколихнув країну і призвів до глобальних змін в усіх сферах суспільного життя. Самоорганізовані громадяни, проявивши єдність, силу і волю, змогли в черговий раз вплинути на прийняття державних рішень, змінити хід політичного процесу в країні. Це показує, що позапарламентські сили, масові виступи і акції протесту мають вплив на розвиток і зміну політичної системи. Як і в 2004 році, під час «Помаранчевої революції», уряду довелося піти на поступки і взяти до уваги вимоги громадян. Але, тим не менше, в 2013 році відбувся новий майдан — «Євромайдан», так цю подію назвали електронні та друковані ЗМІ. Тому важливо простежити тенденцію розвитку даних масових виступів, їх динаміку і наслідки, виявити ступінь важливості у трансформації українського суспільства.

Мета даного дослідження — порівняти участь та діяльність позапарламентських організацій в двох політичних подіях: «Помаранчевій революції» 2004 року і «Євромайдані» 2014 року, з'ясувати, як непарламентські сили вплинули на розвиток демократії в країні. Зарубіжні та вітчизняні вчені багато приділяють уваги вивченню феномену «Помаранчевої революції» та «Євромайдану». Вони намагаються знайти визначення та з'ясувати причини виникнення цих подій, їх ролі в українському суспільстві.

Зарубіжні вчені, такі як Т. Кузіо та Д'Аньєрі, аналізують «Помаранчеву революцію» і роблять акцент на її досягненнях та розглядають цей феномен як приклад демократичного прогресу [5; 6]. Т. Снайдер вивчає проблему «Євромайдану», шукає засоби вирішення політичного конфлікту [7]. Українській політолог Ю. Мацієвський вивчає «Помаранчеву революцію» крізь

призму транзитології та приходиться до висновку, що саме вона позначила демократичний прорив, який приведе до консолідації демократії [1].

О. Шестаковський проводить політико-соціологічне дослідження по вивченню «Євромайдану», аналізує соціальну базу та рівень участі населення в цій події [4].

В дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячених цим політичним подіям, вказується на важливість участі непарламентських організацій, але не приділяється багато уваги подальшій їх діяльності та впливу на населення. І це на тлі того, що саме позапарламентські сили організовували громадян та були оплотом для масових протестів. Тому в нашому дослідженні проаналізована участь непарламентських організацій в акціях непокори та їх подальша доля.

В 2004 та 2013 рр. можна відстежити тенденцію зростання недовіри населення до уряду та формування стійкого запиту громадян на оновлення політичної еліти. Народ підтримував молодих політичних лідерів, які обіцяли розвиток демократії, сприяння курсу на євроінтеграцію. В. Ющенко під час подій 2004 р. та П. Порошенко у 2013 році представляли політичну еліту, яка декларувала наміри активізувати демократичні та євроінтеграційні процеси в країні. На думку О. Фісуна: «ключовим конфліктом «помаранчевих революцій» є конфлікт неопатримоніальної бюрократії і рентоорієнтованих політичних підприємців» [3]. Тим самим вітчизняний дослідник підкреслює, що основною причиною виникнення Майдану 2004 року став розкол еліт. Протягом 2001–2002 рр. від партії влади відколосалася значна частина впливових економічних груп інтересів і більшість національно-демократичних субеліт, які вийшли з клієнтарно-патронажної моделі влади президента Л. Кучми і стали ядром альтернативної «помаранчевої коаліції» навколо В. Ющенка на президентських виборах 2004 року.

Варто погодитися з американським політологом Дж. Голдстоуном, який пропонує п'ять ключових умов виникнення революції в умовах сучасного соціуму:

1) криза державної влади, при якій держава сприймається елітами і масами як неефективна і несправедлива;

2) криза у взаєминах між елітами;

3) криза народного добробуту, при якій міські та / або сільські верстви населення підтримують рівень свого життя за допомогою звичних для них засобів;

4) виникнення коаліції частини еліт і народних мас в їх атаці на державну владу;

5) існування тієї чи іншої опозиційної ідеології, яка поєднує дані еліти і маси в боротьбі з владою, виправдовує цю боротьбу і пропонує альтернативне бачення майбутнього порядку [3].

На наш погляд, дані умови можуть бути застосовні по відношенню до «Помаранчевої революції», і до «Євромайдану». Результати виборів 2010 р. означали реставрацію неопатримоніальних відносин в країні. Авторитарний «реверс» супроводжувався економічною кризою, зростанням соціальної несправедливості, поляризацією доходів, падінням рівня життя

населення, зростанням рівня корупції тощо. Цілком закономірно все це спричинило повстання громадян України проти неправомірних дій влади, соціальної несправедливості і неопатримоніальної структури суспільно-політичної інтеракції. Масові виступи і протести повинні були стати катализаторами процесу демократизації, змін в державному апараті, але своїм побічним наслідком мали також і поглиблення кризи в сфері економіки та політики.

Як зазначив доктор політології Поль д'Аньєрі (Каліфорнійський університет): «Помаранчева революція не вирішила політичні проблеми України. Зміна лідерів — це не теж саме, що зміна інститутів. Залишається побачити, чи зможуть модифікації в українській Конституції стати достатніми для забезпечення ліберальної демократії» [5].

Активну участь у масових протестах «Помаранчевої революції» та «Євромайдану» взяли такі молодіжні громадянські організації, як «Пора!» та «Правий сектор», що вказує на рівень участі молоді в політичних подіях, підвищення її політичної свідомості та зацікавленості у політичному курсі держави. Учасниками даних заходів, крім молоді, також стали представники малого та середнього бізнесу. О. Шестаковський у своєму дослідженні «Радикалізовані європейці: цінності та соціальна база Євромайдану» за короткою вибіркою зробив висновок, що «серед учасників Євромайдану були зверхпредставлені міські середні верстви: економічно активні, освічені, досить молоді та ініціативні» [4, с. 141].

Одну із перших ролей в створенні акцій непокори відігравали націоналістичні організації: під час «Помаранчевої революції» — ВО «Свобода» на чолі з О. Тягнибоком, а за часів «Євромайдану» — неформальне об'єднання «Правий сектор», до якого ввійшли такі націоналістичні організації, як «Патріот України», Соціал-Національна Асамблея, ВО «Тризуб» ім. С. Бандери, Київська організація «Білий молот», УНА-УНСО, «Воля», Карпатська Січ тощо. Це вказує на посилення радикально-націоналістичного настрою серед населення.

Порівняння обох подій вітчизняного політичного процесу дає змогу зробити висновок про наявність певних спільних «родових» рис для протестної активності українських позапарламентських організацій. Найголовніша з цих рис полягає в тому, що після завершення боротьби проти «злочинної влади» позапарламентські організації втрачають мету своєї діяльності, а також підтримку населення. Наприклад, у 2006 р. ВО «Свобода» взяло самостійну участь у парламентських та місцевих виборах і не пододало прохідний бар'єр до Верховної Ради. В 2012 році на хвилі гострої економічної кризи та посилення авторитарних методів правління В. Януковича воно змогло завоювати прихильність певних груп електорату і пройти до парламенту, набравши 10,44 % відсотка голосів. Але вже в 2014 році партія втратила підтримку виборців, повернувшись до формату «регіонального проекту». Саме внаслідок відсутності системної конструктивної роботи з основними групами виборців (принаймні, у 2005–2009 рр.) позапарламентські сили не змогли викликати якісних змін у вітчизняному політикумі (не кажучи вже про відчутні «секторальні зміни»). Цей висно-

вок поділяє також і Т. Кузьо, коли говорить про те, що народ відстоював демократичні права та боровся проти корупції, але ця боротьба не привела до розвитку демократії, а в майбутньому закінчилася перемогою у президентських виборах 2010 року В. Януковича та поверненням корупційних схем при владі, авторитарних методів правління тощо [6].

Друга помітна риса в діяльності українських позапарламентських опозиційних сил полягає в тому, що, за відсутності масової підтримки своїх інтенцій, деякі з її функціонерів досить швидко «соціалізуються» існуючими неформальними інститутами та практиками. Згадана вище молодіжна організація «Пора!», яка брала активну участь в подіях «Помаранчевої революції», підтверджує це узагальнення. Лідер цієї організації — В. Каськів — оголосив, що це (активність у 2004 році. — С. Б.) була громадська кампанія, яка домагалася проведення чесних виборів, тому, досягнувши мети, припинила своє існування. Врешті-решт, на базі руху «Пора!» було створено декілька організацій, серед яких і партія «Пора» на чолі з В. Каськівим. Щоправда, досвід політичної боротьби в межах конвенційних практик виявився не таким позитивним — партія не змогла подолати трьохвідсотковий бар'єр на парламентських виборах 2006 року. Більше того, колишній революціонер і борець з режимом В. Каськів після перемоги В. Януковича у 2010 р. підтримав діючий уряд та ефективно увійшов до його структур (у 2012 р. він був причетний до скандалу щодо підписання угоди про будівництво LNG-терміналу).

Після президентських виборів у січні 2010 року в країні знову стали зростати протестні настрої населення, не задоволеного проведенням непопулярних реформ, зростанням цін і тарифів, чим не забарилися скористатися опозиціонери. Період після президентських виборів — 2010 рік — характеризується значним погіршенням умов діяльності опозиції в цілому, звуженням можливостей політичної конкуренції, зниженням рівня свободи слова і зменшенням доступу опозиції до ЗМІ, численними силовими діями проти опозиційних політиків з використанням судової системи та правоохоронних органів, тиском силових структур на інститути громадянського суспільства, обмеженням прав громадян на участь в акціях протесту та інше. Таким чином, низька довіра громадян до уряду М. Азарова, важка економічна ситуація, політичне розчарування населення і неправомірні дії влади призвели до масового протесту. 2013 рік був ознаменований початком «Євромайдану», який закінчився самоусуненням Президента і відставкою уряду. Громадський протест показав силу непарламентських структур та акцій непокори народу. Саме дані акції продемонстрували рівень політичної свідомості громадян та їх прагнення до демократичних прав і свобод, а також неефективність авторитарних методів влади. Важко не погодитися з влучним зауваженням американського історика Т. Снайдера: «Якщо це революція, то, ймовірно, одна з найбільших революцій здорового глузду в історії» [7].

Події 2013–2014 рр. вивели на політичну арену країни одразу декілька позапарламентських сил та організацій. Окрім згаданого вище «Правого сектора», слід згадати також і «Опору» і «Самопоміч». Остання досить

швидко перетворилася з «регіонального проекту» мера м. Львова А. Садового на самостійну парламентську фракцію, чим, власне, дуже нагадує траєкторію розвитку ВО «Свобода».

Перебіг останніх подій дає підстави для обережного оптимізму в оцінці діяльності позапарламентської опозиції. Їй вдалося не лише організувати протестні маси на боротьбу з правлячим режимом, але й нав'язати новому правлячому класу «реанімаційний пакет реформ». Але, поряд з цим, залишаються значні сумніви щодо здатності позапарламентських сил вплинути на процес імплементації реформ в тому вигляді, в якому вони були представлені спочатку. Вже сьогодні можна констатувати, що сили, які не увійшли до «обійми» правлячої коаліції, поступово втрачають контроль над формуванням політичного порядку денного внаслідок відсутності значних інформаційних та фінансових ресурсів. Розпорошена електоральна підтримка та локальний характер дій позапарламентських організацій поки що не дають їм можливості постати в ролі реальної альтернативи новим/старим групам правлячого класу.

Безперечно, що прямі історичні паралелі неприпустимі, але так само, як розпорошена опозиція часів «Помаранчевої революції» уможливила політичний реверс часів В. Януковича, так і неурядові організації постмайданної України, зведені до формату «проектів» певних груп інтересів, не зможуть стати на заваді рецепції неопатримоніальних схем управління та корупції.

Список використаної літератури

1. Мациевский Ю. «Оранжевая революция» в Украине: транзитологическая интерпретация [Электронный ресурс] / Ю. Мациевский. — Режим доступа: www.oa.edu.ua/doc/polit/matsievsky/rezhum.doc
2. Точка зрения/Евромайдан. Мнения экспертов ПостНауки о проблеме евроинтеграции Украины [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://postnauka.ru/talks/20528>
3. Фисун А. Политическая экономия цветных революций: неопатримониальная интерпретация [Электронный ресурс] / А. Фисун. — Режим доступа: http://www.intelros.ru/pdf/prognosis/211-244_fisun.pdf
4. Шестаковский А. Радикализованные европейцы: ценности и социальная база Евромайдана / А. Шестаковский // Перекрестки: журнал исследований восточноевропейского пограничья. — 2014. — № 1–2. — С. 131–162 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.academia.edu/9371498/>
5. D'Anieri P. Assessing the Implications of the Orange Revolution [Электронный ресурс] / P. D'Anieri. — Режим доступа: [http://homes.ieu.edu.tr/~ibagdadi/INT435/Readings/Western %20NIS/Danieri %20- %20What %20Has %20Changed %20in %20Ukrainian %20 Politics.pdf](http://homes.ieu.edu.tr/~ibagdadi/INT435/Readings/Western%20NIS/Danieri%20-%20What%20Has%20Changed%20in%20Ukrainian%20Politics.pdf)
6. Kuzio T. From Kuchma to Yushchenko. Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution [Электронный ресурс] / Т. Кuzio. — Режим доступа: [http://www.taraskuzio.net/Comparative %20Politics_files/electionorangerevolution.pdf](http://www.taraskuzio.net/Comparative%20Politics_files/electionorangerevolution.pdf)
7. Snyder T. A Way Out of Ukraine? [Электронный ресурс] / Т. Snyder. — Режим доступа: <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2013/dec/05/ukraine-protests-way-out/>

Стаття надійшла до редакції 02.04.2015

Боева С. С.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Институт социальных наук, кафедра политологии
к. 35, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

**«ОРАНЖЕВАЯ РЕВОЛЮЦИЯ» И «ЕВРОМАЙДАН»: ШАГ НАЗАД
ИЛИ ВПЕРЕД К ДЕМОКРАТИЗАЦИИ?**

Резюме

В статье сравниваются два политических события, повлёкшие за собой социально-политические и экономические изменения в Украине. Непарламентские структуры и акции неповиновения рассматриваются как предвестники изменений в политической системе общества и фактор ротации власти. Автор статьи анализирует последствия массовых протестов, их влияние на политический процесс в стране.

Ключевые слова: политические элиты, демократизация, непарламентские силы, акции протеста.

Boeva S. S.

The Odessa national university named after I. I. Mechnikov
Institute of social science, chair of politology
35, French avenue 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**«ORANGE REVOLUTION» AND «EUROMAIDAN»: A STEP BACK
OR FORWARD TO DEMOCRACY?**

Summary

In the article the author compares two political events, which had led to the social, political and economic changes in Ukraine. Non-parliamentary structures and actions of disobedience are reviewed as harbingers of change in the political system and threatening factor for the government. The author analyzes the effects of mass protests, their influence on the political process in the country.

Key words: political elites, democratization, non-parliamentary forces, protest actions.